

Комітети покращення побуту учнів і студентів у ВНЗ УСРР у 1920 – і роки

Державна політика щодо соціального захисту студентства як сьогодні так і в минулому передбачала цілу низку заходів, які були покликані забезпечити мінімальні матеріальні потреби студентської молоді. Проте як у минулому, так і сьогодні ці заходи навіть у сукупності не забезпечують мінімальний прожитковий рівень. Тяжкий матеріальний стан, голод та хвороби примусили українське студентство шукати шляхи виживання. Саме на початку 1920-х рр. студентство починає відтворювати самодіяльні економічні структури, що діяли у дореволюційній вищій школі та вибудовувати нові самодіяльні організації, які мали на меті забезпечити мінімальні потреби фізичного існування. Впродовж 1920-х рр. в УСРР були створені і активно діяли комітети покращення побуту учнів і студентів (КППУчі), які вирішувала певні завдання, мали власні кошти і спрямовували зусилля на створення необхідних економічних умов для нормального існування української студентської молоді.

Проблема соціального захисту студентства вже була предметом дослідження у попередній історіографії. Так, у роботах В. Липинського [1] розглянута діяльність студентських організацій в УСРР у 1920 – рр. щодо матеріального забезпечення студентства, а у працях М. Бистрова [2] вивчені питання щодо забезпечення студентів житлом одягом і таке інше Проте проблеми вивчення напрямків діяльності, форм, методів і засобів роботи КППУЧів відносно матеріального забезпечення українського студентства впродовж 1920 – х рр. ще не знайшла достатнього висвітлення.

Метою цієї статті є встановлення напрямів, форм і засобів діяльності економічних студентських організацій, аналіз причин їх появи і ліквідації.

Вже на початку 1922 р. у ВНЗ УСРР починають самодіяльно виникати комітети покращення побуту учнів і студентів. Зусилля держави щодо соціального забезпечення студентства у цей час були недостатні і молодь в умовах загрози своєму фізичному існуванню вдалась до заходів самозахисту. В травні 1922 р. в найбільшому студентському центрі України було створено Харківський КППУч, який об'єднував і відстоював економічні інтереси студентів інститутів, учнів технікумів та курсантів робітничих факультетів [3].

Впродовж 1922 р. КППУчі починають з'являтися і в інших містах, набувають широкого розповсюдження. Наркомос і ЦК КП(б)У, які ретельно відстежували тенденції розвитку вищої школи, позитивно сприйняли появу нової економічної організації студентства. У жовтні 1922 р. Головпрофос розробив положення про КППУч, де було зафіксовані умови і напрямки його діяльності. Проте практика життя виявилась більш різноманітною і вийшла за межі встановлених положенням.

На весні 1923 р. в ЦК КП(б)У були складені тези щодо нового погляду на діяльність КППУчів. У преамбулі до тез відмічалось, що „матеріальна необхідність, голод та холод призвели до стихійного створення КППУчів на місцях по всій Україні”. Офіційне положення про КППУчі, затверджене Головпрофосом 28 жовтня 1922 р., морально застаріло, а практика роботи давно перевищила його рамки. У тезах домінувала думка про те, що змінилась і сутність КППУчів, які поступово перетворились з самодіяльної студентської структури на державно-громадське об'єднання. Тому у тезах було запропоновано створити спеціальний централізований апарат за радянською системою управління [4].

У листопаді 1922 р. Головпрофос розглянув питання про створення Всеукраїнського КППУча, як виборного органу. Завдяки допомозі ЦК КП(б)У і ВУЦВК в розпорядження КППУча було надано будинок по вул. К.

Лібкнехта №33 (колишній інститут шляхетних панночок). На ремонт будівлі РНК УСРР виділив 62 млрд. крб., а Наркомос УСРР – 12,5 млрд. крб. [5].

В січні 1923 р. на засіданні Центрального КППУча було розглянуто питання про удосконалення структури КППУчів. Відтепер правління КППУчів створювали наступні секції: житлово-побутову, кооперативно-господарську, виробничу, культурно-просвітницьку, земельно-продовольчу та бюро труда. Створені секції значно поживали і активізували роботу КППУчів. 2 жовтня 1923 р. у Харкові відбувся перший Всеукраїнський з'їзд КППУчів. На ньому були присутні 13 делегатів з різних регіонів УСРР, які представляли інтереси 50 тис. організованого пролетарського студентства. Головним питанням, що розглядалось на з'їзді було питання концентрації навколо КППУчів студентського виробничого труда та створення широкої мережі цехів та майстерень. Студентський виробничий труд мав бути націлений на максимальне забезпечення потреб студентської молоді. Рішення з'їзду передбачали повне звільнення всіх виробничих студентських формувань від податків, широке сприяння державних органів і суб'єктів господарювання їх діяльності і створення на біржах труда студентських секцій [6].

На з'їзді було обрано склад Всеукраїнського КППУча куди увійшли: сім представників КППУчів з різних міст, партійний куратор від ЦК КП(б)У і представник Голопрофоса. Для проведення повсякденної роботи створювалось бюро Всеукраїнського КППУча у складі трьох осіб. Перший Всеукраїнський з'їзд КППУчів розробив стратегію подальшого розвитку студентських економічних організацій, сконцентрувавши їх діяльність навколо секцій КППУчів.

Восени 1924 р. були створені КППУчі на Волині і в Луганську, які прийняли вкрай занедбане „студентське господарство”. В їдальні, де харчувались луганські студенти меню змінювали лише раз на місяць, а у студентських гуртожитках через дірки на даху на ліжка падав сніг [7]. У 1925 р. КППУчі діяли вже у 9 губерніях УСРР. Вони мали статус юридичної

особи, рахунки в банках, свої господарські і виробничі підрозділи, рухоме і нерухоме майно. Вони створювали свої банки, кооперативи, майстерні, хлібопекарні, магазини, лазні, пральні, типографії, їдальні, лікарні, дома відпочинку та інші госпрозрахункові підрозділи, що забезпечували студентів роботою та обслуговували їх на пільгових умовах.

Бурхлива діяльність КППУчів забезпечувалась насамперед певними грошовими надходженнями. З 1923 р. КППУчі перетворюються з самодіяльної студентської організації на державно-громадське студентське об'єднання, яке мало свої центральні і місцеві апарати і відповідні бюджети. З 1924 р. всі КППУчі перейшли на кошторисну систему фінансування, за якою 50% кошторису надавала держава з коштів Народного комісаріату освіти, а інші 50% забезпечували місцеві бюджети. Окрім бюджетних коштів гроші до бюджету КППУчів надходили від єдиного студентського податку, який стягувався за класовою ознакою. Загальна сума цього податку складала до 10% бюджету. Великі доходи КППУчі отримували від господарської діяльності своїх виробничих підрозділів. Певні кошти надходили від різноманітних платних заходів, студентської лотереї, аукціонів, пожертв трестів та кооперативів, благодійних внесків приватних осіб, церкви і таке інше [8, с. 39].

У 1923-1924 навчальному році КППУчі отримали з державного бюджету близько 600 тис. крб. У наступному 1924-1925 навчальному році на 100 тис. крб. менше, що було пов'язано зі збільшенням чисельності і розміру стипендій [9]. В подальшому держава зовсім відмовилась від бюджетного фінансування КППУчів, переклавши ці проблеми на зміцнілу структуру їх господарських підрозділів. Якщо у 1925-1926 навчальному році КППУчі отримали лише 200 тис. крб. державних коштів, то у наступному 1926-1927 навчальному році цю підтримку було фактично припинено. Без державної фінансової підтримки КППУчі починають поступово втрачати напрацьовані позиції. Так, у 1927-1928 навчальному році Дніпропетровський КППУч мав вже заборгованість у розмірі 37 857 крб. [10].

Діяльність КППУчів мала багато напрямків, але головним серед них були: організація харчування студентів, забезпечення їх житлом, лікування та оздоровлення хворих. На початку 1920-х рр., коли в УСРР розпочався голод, Європейські суспільні організації починають збирати кошти на допомогу голодуючим. У серпні 1921 р. Інтернаціональний комітет допомоги Росії через Європейську організацію допомоги студентам (ЄОДС), зобов'язався надавати продовольчу і матеріальну допомогу студентам УСРР [11]. Представник ЄОДС в УСРР доктор Нансен у 1922 р. прибув до Харкова, де місія Нансена встановила коло осіб, що мали право на отримання допомоги. Право на допомогу отримали лише студенти інститутів. Учні технікумів, за думкою місії, не мали статусу студентів і в допомозі їм було відмовлено. Разом із КППУчами місія відкрила у Харкові дві їдальні, де безкоштовно харчувались дві тис. студентів. Ці їдальні утримувались за кошти КППУча, а продовольство сюди надходило виключно через ЄОДС. У 1924 р. витрати ЄОДС на потреби студентів УСРР склали більш ніж 65 тис. крб. З цих коштів 23 тис. крб. було надано готівкою, а 30 тис. крб. – продовольством. Витрати КППУча склали 13,5 тис. крб. В цей час у трьох їдальнях КППУча щоденно харчувалось 3,5 тис. студентів [12].

Продовольчу допомогу студентам УСРР на початку 1920-х років надавала також американська організація допомоги студентам, „АРА” та католицька місія у Москві, куди звернулось за допомогою у березні 1923 р. бюро КППУча [13].

КППУчі здійснювали керівництво їдальнями через столові комітети. Членів столових комітетів вибирали самі студенти. Столові комітети мали право надавати студентам картки, за якими вони безкоштовно харчувались. Інші категорії студентів отримували обіди за пільговими цінами. У січні 1923 р. на засіданні бюро КППУча було прийнято рішення, що всі питання пов'язані з роботою їдалень, надання безкоштовних обідів та якості харчування мали вирішувати столові комітети [14]. За часів діяльності столових комітетів певний порядок у їдальнях і якість харчування було

забезпечено. Проте в кінці періоду, що вивчається, коли почали руйнувати КППУчі, ситуація щодо харчування студентів вийшла з під контроль. У 1929 р. у їдальні, що знаходилась у будинку пролетарського студентства №1 по вул. Артемівській у Харкові їжу відпускали тільки холодною, борщ – скислий, порції – мізерні і без жирів, в котлетах замість м'яса була якась гідота, а підлива нагадувала підгорілу дощову воду [15]. В цей же час у студентських їдальнях м. Києва для того, щоб пообідати треба було вистояти дві години у черзі. Журнал „Студент революції” надрукував фотографію, де вишукувалась довжелезна черга на тротуарі, який веде до студентської їдальні [16]. У Дніпропетровську погану роботу їдальні восени 1929 р. почали пов'язувати з діяльністю шкідників, яких намагались викрити [17].

Іншим важливим напрямком в діяльності КППУчів було розселення студентів. За звичай у 1920-і рр. студентів поселяли в будинки пролетарського студентства (БПС). Такі будинки КППУчі отримували від органів місцевої влади, переобладнували і пристосовували їх для розселення студентів. Зазвичай під БПС віддавали колишні гімназії, монастирі, приватні будинки, готелі тощо. Треба віддати належне місцевій владі м. Харкова, яка в умовах жорстокої житлової кризи, робила максимальне можливе для надання житла студентам. За даними Харківського міського відділу комунального господарства у 1922 р. житлова площа на одного жителя в середньому скоротилась у 2,5 рази відносно дореволюційного часу і складала лише 3 квадратні метра. Навіть у таких складних умовах у 1922 р. КППУчі Харкова отримали 6 будівель для переобладнання їх у гуртожитки.

Так, по вул. К. Лібкнехта №33 КППУчі отримали будинок колишнього інституту шляхетних панночок, по вул. Сумській №33 – будівлю готелю „Національ”, а згодом і приміщення готелю „Велика Московська” [103]. Площа отриманих КППУчами будинків складала 60 тис. квадратних метрів. Тільки у будинку готелю „Національ” згодом розмістили 500 студентів. На ремонт та переобладнання цієї будівлі Наркомпрос надав 5 млрд. крб. [18].

У листопаді 1922 на засіданні Харківського КППУча було розглянуто питання щодо БПС по вул. Сумській №33. У прийнятому рішенні відмічалось: „перевести БПС на госпрозрахунок, домагатись звільнення його від сплати за комунальні послуги, створити у БПС власну бібліотеку, вибрати керівництво БПС”. Керівництво БПС здійснювало бюро КППУчів безпосередньо через правління і студентські комітети БПС, які обирали самі студенти. У січні 1923 р. на засіданні центрального КППУча було прийнято рішення відмовитись від створення правлінь, а всю роботу у БПС передали студентським комітетам [19]. Проте поряд зі студкомом створювалась посада коменданта БПС, який відповідав за матеріальну частину і отримував досить високий оклад – 75 крб., який у той час у тричі переважав оклад вчителя. Комендантів у ДПС призначало Бюро КППУчів.

У 1923 голова РНК УСРР Петровський і секретар ЦК КП(б)У Чубарь звернулись з листом до радянської громадськості з проханням допомогти КППУчу відремонтувати БПС по вул. Вільної Академії №41 і надати будівельні матеріали [20]. Проте вказані заходи були недостатні для вирішення житлової проблеми. Так, за даними Харківського КППУча у 1923 р. тільки 18% студентів мали місце у гуртожитку, 47% – постійно мешкали у Харкові і мали житло, 35% (переважно першокурсники) – ночували невідомо де [21]. Зважаючи на це КППУчі ще 1922 р. починають ініціювати процес побудови нового житла для студентів. У листопаді 1922 р. житлова комісія Харківського КППУча звернулась до місцевої влади з проханням розпочати будівництво нового гуртожитку на умовах кооперації. КППУч, з одного боку, надавав робочу силу і 10% вартості матеріальних витрат, а місцева влада, з іншого боку, сплачувала решту витрат. Ця ініціатива КППУча отримала підтримку і згодом була реалізована.

В умовах житлової кризи гуртожитки стали місцем боротьби за місце проживання. У вересні 1923 р. постановою ВУЦВК КППУчі отримали право адміністративного виселення сторонніх осіб з гуртожитків. Тільки у 1925 р. зі студентських гуртожитків УСРР було виселено 954 особи, з яких 593 – за те

що не встигали у навчанні, 241 – за соціальне походження, 120 – з інших причин [22]. В подальшому КППУчі постійно займались виселенням з гуртожитків чиновників, яких через комендантів незаконно розселяла місцева влада. В 1929 р. КППУч м. Харкова провів комплексну перевірку всіх гуртожитків на предмет виявлення осіб, що незаконно займають місця у БПС. У ході перевірки була виселена велика кількість осіб. Це, насамперед, молодь, яку було виключено з інститутів, студенти, що вже закінчили навчання, або які проживали без направлення студкомів. Крім того сім тисяч квадратних метрів житла у БПС незаконно займали приватні особи [23].

Велику увагу КППУчі приділяли матеріальному обладнанню гуртожитків. На зароблені від виробничої діяльності кошти йшла закупівля меблів, білизни, підручників для бібліотеки. У 1924 р. після ремонту і обладнання БПС м. Харкова КППУч додатково придбав 358 металевих та дерев'яних ліжок, 219 табуретів, велику партію білизни та одягу. КППУч створював на базі БПС дитячі ясла для студентів, що мали дітей, майстерні, лазні, пральні перукарні, їдальні, буфети, які обслуговували студентів за пільговими цінами. На 1924-1925 навчальний рік Харківський КППУч поставив завдання перевести студентів, що мешкали у БПС на повний пансіон [24].

У січні 1927 р. на II Всеукраїнській конференції пролетарського студентства було розглянуто питання, щодо діяльності КППУчів по забезпеченню студентів житлом. Конференція, у прийнятій резолюції, констатувала, що студентство перебуває у надзвичайно важких житлових умовах і для їх вирішення потрібні зусилля не тільки КППУчів, але і Наркомосу, і радянських органів [25]. 1928-1929 навчальний рік пройшов під гаслом організації побуту студентів БПС. У кожному БПС почали створювати студентські комуни, які займались культурно-масовою роботою, організацією побуту, боролись з пияцтвом і розпустою, влаштовували лекції та вечори відпочинку.

Отже, не зважаючи на велику і плідну роботу КППУчів, щодо організації проживання студентів і облаштування їх побуту, зусиль цієї державно-громадської організації для вирішення цього питання було недостатньо. У 1928-1929 навчальному році в кімнатах Ващенківського гуртожитку мешкало по 80-100 осіб, а велика кількість українських студентів зовсім не мала житла і ночувала де прийдеться .

Одним з найважливіших напрямків діяльності КППУчів була діяльність щодо лікування та оздоровлення студентів. Медичні огляди показали, що 92% студентів мають від одного до трьох хронічних захворювань. І це на фоні хронічного недоїдання і фізичного перевантаження! З огляду на це у великих студентських центрах КППУчі брали на свій баланс студентські лікарні та поліклініки, будували санаторії та дома відпочинку. Частину коштів на їх утримання надавав Народний комісаріат охорони здоров'я. У листопаді 1922 р. на засіданні Харківського КППУча було розглянуто питання щодо фінансування студентської лікарні. КППУч прийняв рішення про виділення вугілля та дров для опалення лікарні, а також надав 16 000 кг хліба для харчування хворих [26]. Влітку 1922 р. Харківський КППУч відкрив на базі студентської лікарні туберкульозний диспансер, а потім його філію – будинок відпочинку для хворих на туберкульоз під Харковом. Головним засобом лікування було посилене харчування. Тут хворі студенти мали можливість поїсти вдосталь хліба. В Одеському домі відпочинку у 100 хворих на туберкульоз студентів від переїдання хліба роздуло животи і лікар був вимушений скоротити вдвічі норму його споживання [27].

КППУчі здійснювали безпосереднє керування діяльністю медичних установ для студентів через правління лікарень. Персональний склад правління лікарень назначався на засіданні КППУчів. Правління лікарень займалось переважно організаційною роботою і господарським забезпеченням. Так, центральний КППУч у листопаді і грудні 1922 р., а також у січні 1923 р. обговорював питання щодо складу правлінь лікарень,

планування їх роботи та посилення партійного керівництва їх діяльністю [28].

Щорічно тисячі студентів відпочивали на курортах Криму, Кавказу та Одеси. КППУчі створювали так звані „курортно-вибірні” комісії, які розглядали заяви студентів на предмет їх оздоровлення. Так, курортно-вибірні комісія Харківського округу влітку 1925 р. відібрала для санітарно-курортного лікування 500 студентів, а в наступному 1925 р. – 1111 студентів [29]. У 1929 р. КППУчі почали розподіляти санаторно-курортні путівки по ВНЗ. В цьому році у Дніпропетровську путівки отримали 164 студента Гірничого інституту, 96 – Інституту народної освіти, 80 – Медичного інституту, 30 – Вечірнього робітничого факультету. Крім того, 54 путівки Наркомос надав для студентів, що мали захворювання легенів і серця. В цьому ж році КППУчі відправили на санаторно-курортне лікування 191 студента Київського сільськогосподарського інституту [30].

В своїй діяльності КППУчі активно відстоювали соціально-економічні та культурні інтереси студентства. Вони домагались зменшення для студентів платні за комунальні послуги на 50%, безкоштовного проїзду у міському транспорті, безкоштовного обслуговування в лазнях та пральнях. Через КППУчі студенти отримали право на пільгових умовах відвідувати театри і кінотеатри, лекції і концерти. Так, створений у січні 1924 р. Волинський КППУч надав студентам право за студентськими квитками відвідувати театри і кінотеатри, а також зменшив платню за комунальні послуги на 50%. У грудні 1922 р. Центральний КППУч домогся знижки проїзду для студентів у залізничному транспорті на 50%. У 1924 Харківський КППУч домовився з місцевою владою безкоштовно обслуговувати студентів в лазнях і пральнях, зменшити на 50% платню за комунальні послуги і також безкоштовно користуватися міським транспортом [31]. Таких самих пільг домоглися через КППУчі і студенти Дніпропетровська [32].

Процес поступового згортання непу в кінці 1920-х рр. підірвав економічну основу діяльності КППУчів. До того ж і держава поступово

зменшувала, а потім і зовсім припинила їх фінансову підтримку. У 1928 р. спочатку збанкрутували КППУчі у провінціальних містах, а 1929 р. припиняють свою діяльність КППУчі і у великих студентських центрах.

Отже накопичений у роботі КППУчів досвід і значення їх діяльності сьогодні важко переоцінити. Вони майже самостійно зуміли виконати поставлене перед ними завдання, щодо забезпечення необхідного для фізичного існування студентів матеріального рівня.

Джерела та література

1. Липинський В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки / Віталій Володимирович Липинський. Донецьк, 2000. – 247 с.
2. Бистров М. А. Керівна роль КП(б)У у галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму / Микола Андрійович Бистров. Харків, 1974. – 142 с.
3. ЦДАГО України. – ф. 1. – оп. 20. – спр. 1680. – арк. 52.
4. Там само. – спр. 1302. – арк. 5.
5. Там само. – спр. 1680. – арк. 38.
6. I Всеукраїнський съезд Кубучей // Студент революції. – 1923. – №7-8. – С. 120.
7. Из опыта работы // Студент революції. – 1925. – №5. – С.43.
8. Липинский В. В. Кто защитит студента? / Віталій Володимирович Липинський. – Донецк. – 1991. – 116. с.
9. ЦДАВО України. – ф. 166. – оп. 5. – спр. 628. – арк. 97.
10. К вопросу о Кубучах // Студент революції. – 1926. – №1. – С. 36-37.
11. Что сделал Кубуч // Студент Жовтня. – 1929. – 25 січня.
12. ЦДАГО України. – ф. 1. – оп. 20. – спр. 1020. – арк. 137.
13. Работа Харьковского Кубуча // Студент революції. – 1924. – №6. – С.79.
14. ЦДАГО України. – ф. 1. – оп. 20. – спр. 1680. – арк. 43.
15. Там само – арк. 40.
16. Рожинский М. Жизнь наша студенческая / М Рожинский. // Студент революції. – 1929. – №1-2. – С.45.
17. Выгоним вредителей // Студент Жовтня. – 1929. – 20 октября.

18. Моисеев А. Обор деятельности Харьковського Кубуча 2-го созыва / А Моисеев. // Студент революції. – 1924. – №1-2. – С.109.
19. ЦДАГО України. – Ф. 1. – оп. 20. – спр. 1302. – арк. 3.
- 20 Там само – спр. 1680. – арк. 38-40; спр. 1301. – арк. 17.
21. Итоги анонимной переписки студентов г. Харкова // Студент революції. – 1923. – №7-8. – С.5.
22. ЦДАГО України. – ф. 1. – оп. 20. – спр. 1020. – арк. 126.
23. ЦДАВО України. – ф. 166. – оп. 20. – спр. 628. – арк. 40.
24. Общежития только для студентов // Рефлекс. – 1929. – 1 декабря.
25. Работа Харьковського Кубуча // Студент революції. – 1924. – №6. – С. 79-83.
26. Как мы живем // Студент Жовтня. – 1928. – 28 января.
27. ЦДАГО України. – ф. 1. – оп. 20. – спр. 1302. – арк. 4.
28. В Одесском доме отдыха // Студент революції. – 1927. – №6. – С. 60.
29. ЦДАГО України. – ф. 1. – оп. 20. – спр. 1302. – арк. 72; спр. 1076. – арк. 151; спр. 1680. – арк. 41.
30. Итоги курортной комиссии в Харьковском округе // Студент революції. – 1926. – №5-6. – С. 10; Итоги экономической работы вузов Харькова // Студент революції. – 1927. – №1. – С. 31.
31. Ход ремонтной компании // Студент Жовтня. – 1929. – 27 мая; Итоги работы санитарно-курортной комиссии за 1929 г. // Реконструктор. – 1929. – 19 октября.
32. Обзор деятельности Волынского Кубуча // Студент революції. – 1924. – №6. – С. 77; ЦДАГО України. – ф. 1. – оп. 20. – спр. 1302.- арк. 8; Студент революції. – 1924. – №1-2. – С. 113.

...